

SZABÓ ANDRÁS

A fogvatartottak munkáltatásának egyes kérdéseiről

Certain Issues of the Employment of the Prisoners

Abstract: The history of the development of the employment of prisoners has come a very long way, from hard labour to resocialization. Today the rights of prisoners are respected in their work, but these rights are sometimes different from the normal labour rights.

In this study, I review the most relevant difference between the prisoners' labour rights and the ordinary labour rights. Beyond that, I examine if the intentions formulated in 2015 – full employment and self-sustaining prisons in Hungary – have been achieved or not. In my study, I present some criminal statistics of the employment rates in Hungarian prisons.

Keywords: prisoner, employment, prison, resocialization

Összefoglaló: A fogvatartottak foglalkoztatásának fejlődéstörténete nagyon hosszú utat járt be, míg a megalázó, embertelen kényszermunkából eljutott a mai, alapvető jogokat figyelembe vevő és tiszteletben tartó állapotáig. Bár a munkára való kötelezés még ma is elfogadott a büntetés-végrehajtási intézetek falain belül, de ez már csak a munkavállalói jogok betartásával történhet, a reszocializáció követelményét tiszteletben tartva.

A 2015. január elsején hatályba lépett új büntetés-végrehajtási törvény a teljes foglalkoztatás elérését tűzte ki célul a büntetés-végrehajtási intézetekben. Hogy ez megvalósult-e, az a mai napig vitatható, de tény, hogy e téren is jelentős fejlődés tapasztalható még az elmúlt évtizedekhez képest is.

Ugyanakkor be kell látni, hogy az elítéltek munkáltatásának is megvannak a maga speciális tulajdonságai, melyek többségében a nagy fogvatartotti létszámból és az intézmény zárt jellegéből adódnak. Emiatt némely jogaikkal az elítéltek korlátozottabban tudnak élni, mint az átlagos munkavállalók, valamint a keresetük terén is eltérések tapasztalhatók.

Jelen tanulmányban bemutatásra kerül, hogy milyen különbségek tapasztalhatók a fogvatartottak munkavállalói joga és a Munka törvénykönyvének rendelkezései között, milyen szempontok érvényesülnek az elítéltek foglalkoztatása során, valamint milyen szerepet tölthet be a rendszeresen végzett munka a szabadulásukat követően.

Kulcsszavak: Fogvatartottak, munkáltatás, reszocializáció, munkajog, kereset, büntetés-végrehajtás.

1. Előszó

A fogvatartottak munkavégzése a szabadságelvonással járó szankciók létezése óta szerves részét képezi a büntetés-végrehajtásnak, azonban célok tekintetében nagyon nagy változásoknak lehetünk tanúi. Korábban a büntetés részének tekintették a munkavégzési kötelezettséget, amely különböző megalázó, nagy fizikai erőfeszítést igénylő feladatok ellátását is jelentette. A bűnelkövető emberek élete ekkor még nem számított értéknek, éppen ezért nem jelentett problémát az sem, ha a munka során az elítéltek esetleg az életüket veszítették.

Manapság a foglalkoztatásnak egészen más céljai vannak. Amellett, hogy a fogvatartotti költségek csökkentése továbbra is releváns tényező, a reszocializációs szempontok is előtérbe kerülnek. Budai Gábor szavaival élve „*a munkáltatás pozitív perspektívát kínál a fogvatartottak számára, csökkenti az ön- és másokra veszélyes magatartásformák elterjedésének kockázatát, valamint fejleszti a készségeket, és megtanít az elvégzett munka tiszteletére*”¹. Farsang Tamás a foglalkoztatás céljait az alábbiakban emeli ki:

- a) reintegráció elősegítése,
- b) lelki és fizikai egészség megőrzése,
- c) jövedelemszerzési lehetőség,
- d) belső biztonság fenntartása,
- e) tartási díjhoz való hozzájárulás,
- f) központi ellátás biztosítása.²

Az a–c) pontban megjelölt szempontok alapvetően elkövetői érdeknek tekinthetők, míg a d–f) pontban szereplők inkább a bv.-intézetek érdekeit szolgálják. Látható tehát, hogy az elítéltek foglalkoztatása mind a terhelteknek, mind a büntetés-végrehajtással foglalkozó intézményeknek előnyös, amennyiben ez az elkövetői jogok tiszteletben tartása mellett történik. Ugyanakkor felmerülhetnek további dilemmák ezzel kapcsolatban. Rögtön egy központi kérdés, hogy a fogvatartottak munkavégzése elsősorban jogként vagy kötelezettségmentesen jelenik-e meg, valamint hogy az általános munkavállalói jogok mennyire összeegyeztethetők a fogvatartotti jogokkal. Jelen tanulmányom ezekkel a felvetett problémákkal foglalkozik, elsősorban a magyar büntetés-végrehajtási szabályok alapulvételével, ugyanakkor összehasonlítási szinten a román jogszabályok alapulvételére is sor kerül.

Már az elején fontos tisztázni, hogy a magyar jog különbséget tesz az elítéltek munkáltatása és foglalkoztatása között. Az előbbi az elítélt szervezett, díjazás ellenében történő tevékenysége, utóbbi pedig – Blasovszky István álláspontja szerint – egy nagyon nehezen definiálható fogalom, amely kiterjed minden olyan fogvatartotti tevékenységre, amelyben a tudatossági (személyiségfejlődés, javulás célja és vágya), valamint a hasznossági elem is megtalálható.³ A mai büntetés-végrehajtási rendszerben ez a

¹ BUDAI Gábor: *Fogvatartottak képzése és foglalkoztatása a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben*, Börtönügyi Szemle, 2017/1, 12.

² FARSANG Tamás: *Munkáltatás a büntetés-végrehajtási szervezet gazdasági társaságainál*, Börtönügyi Szemle, 2019/4, 33.

³ BLASOVSKY István: *Láttelel – a fogvatartottak foglalkoztatása*, Börtönügyi Szemle, 1994/1, 66–67.

munkáltatáson kívül magában foglalja az oktatási és képzési tevékenységeket, valamint az ún. munkaterápiás foglalkoztatást is. Jelen tanulmány esetén azonban – tekintettel arra, hogy a munkáltatásból származó előnyök jelentős része valamennyi foglalkoztatottra kiterjed – a statisztikai részek kivételével a két kifejezést szinonimaként fogom értelmezni.

2. Munkavállalás – jog vagy kötelezettség?

Magyarország Alaptörvénye rögzíti a munka és a foglalkozás szabad megválasztásának, valamint a vállalkozás indításának a jogát. Emellett kiemeli, hogy „*képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel mindenki köteles hozzájárulni a közösség gyarapodásához*”.⁴ Ugyanakkor ez a rendelkezés nem jelent munkavégzési kötelezettséget, így – ellentétben a rendszerváltás előtti időszakkal – a munkanélküliség önmagában nem tekinthető üldözendő vagy büntetendő jelenségnek. Az Alaptörvény rögzíti még, hogy „*Magyarország törekszik megteremteni annak feltételeit, hogy minden munkaképes ember, aki dolgozni akar, dolgozhasson*”.⁵ Ez a szabály azonban szintén nem tekinthető bíróság vagy más hatóság előtt érvényesíthető állami kötelezettségnek, inkább csak egyfajta irányelvnek, célkitűzésnek. Erre utal az is, hogy a rendelkezés nem egy eredmény elérését fogalmazza meg, csupán az arra való törekvést rögzíti.

Hasonló ambivalens rendelkezést tartalmaz a hazai büntetés-végrehajtási törvény, amely társadalmi elvárásnak tekinti az önfenntartó büntetés-végrehajtási intézmények létrehozását, így az intézeteken belüli teljes foglalkoztatást is. A bv.-törvény azonban a munkáltatást akként definiálja, mint „*a reintegrációs tevékenység azon formája, amikor az elítéltek vagy a kényszerintézkedés hatálya alatt álló személy és a szabálysértési elzárásra kötelezett elkövető munkavégzése szervezetten, rendszeresen, haszon- vagy bevételszerzési céllal, a Munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) által szabályozott munkaviszonytól eltérő, jogszabályban meghatározott feltételekkel és díjazás ellenében történik, az így létrejövő munkáltatási jogviszony alanyai munkáltatóként a bv. intézet, a fogvatartottak kötelező foglalkoztatására létrehozott gazdasági társaság vagy a bv. szerv szerződése és az elítéltek vagy a kényszerintézkedés hatálya alatt álló személy és a szabálysértési elzárásra kötelezett elkövető hozzájárulása alapján más gazdálkodó szervezet, valamint munkavégzőként – a reintegrációs őrizetben lévő elítélt kivételével – az elítélt, a kényszerintézkedés hatálya alatt álló személy vagy a szabálysértési elzárásra kötelezett elkövető*”.⁶ Tehát maga a definíció is tartalmazza a kötelező foglalkoztatást, annak konkrét tartalmát azonban nem fejtí ki. E rendelkezés kapcsán szükséges utalni arra, hogy bár nemzetközi szinten – az emberi jogokról szóló nemzetközi egyezmények és dokumentációk alapján – a kötelező munkavégzés tiltott,

⁴ Magyarország Alaptörvénye, XII. cikk (1) bekezdés.

⁵ Magyarország Alaptörvénye, XII. cikk (1) bekezdés.

⁶ BLASOVSKY: *i. m.*, 1994, 66–67.

vannak azonban nevesített kivételek, és az elítéltek foglalkoztatása is ezen kivételek közé tartozik.⁷

A „*fogvatartottak kötelező foglalkoztatása*” fordulat más törvényekben is megjelenik Magyarországon. Mindezek alapján tehát úgy tűnik, hogy jelenleg az intézmények kötelesek az elkövetők foglalkoztatására, de ennek a szabálynak a betartására és betartatására vonatkozóan semmilyen követelmény nincs, így ennek is kissé irányelvjellege van. Kivételt képez ez alól az intézmény rendben tartása, tisztítása és annak felújítása, amelyben a díjazás nélküli közreműködés minden fogvatartott kötelezettsége, és ennek megtagadása akár fegyelmi szankciókat is vonhat maga után a büntetés-végrehajtási intézetben belül.

A hazai jogalkotással ellentétben, Romániában sem írja elő a törvény a kötelező munkavégzést az elkövetők számára, csupán opcióként és csupán a fogvatartott reintegrációs erőfeszítéseinek fokmérőjeként vagy jutalomként szabályozott jogintézmény. Ugyanakkor itt is nagyon fontos állami célkitűzés az elítéltek minél nagyobb számban történő munkáltatása.⁸

3. A foglalkoztatás története Magyarországon

Jelenleg az elítéltek foglalkoztatása három különböző formában történik:

a) költségvetési munkáltatás, ami jellemzően a bv.-intézet fenntartásában történő közreműködést jelent (karbantartási, konyhai stb. munkálatok elvégzése);

b) büntetés-végrehajtási gazdasági társaságoknál történő foglalkoztatás (jellemzően mezőgazdasági, ruházati, fa- és vegyesipari vagy papíripari profilú munkáltatási lehetőségek biztosítása);

c) külső gazdálkodó szervezet által történő foglalkoztatás (a bv.-intézet és külső vállalkozás szerződése alapján).⁹

Ez a rendszerváltás előtt sem volt másként (nyilván az esetleges külső foglalkoztató is rendszerint állami kézben volt), azonban, ahogy a szocialista gazdaságra általában jellemző volt, a foglalkoztatás nem piaci alapokon nyugodott, hanem a cél a lehető legnagyobb számú foglalkoztatott elérése volt. Így vállalati termelésben nem csupán piaci szempontok érvényesültek, hanem az is, hogy a fogvatartottak megszokják a rendszeres életvitelt és a rendszeres munkavégzést.¹⁰ Az elméleti célok és a gyakorlat azonban bizonyos szempontból ellentmondásba került egymással: bár a foglalkoztatás elsődleges célja deklaráltan a nevelés volt, azonban a munkamegtagadás fegyelmi eszközökkel való szankcionálása, valamint a munkahelyek nem megfelelő kiválasztása és a munkahelyen

⁷ CHRONOWSKI Nóra, DRINÓCZI Tímea, PETRÉTEI József, TILK Péter, ZELLER Judit: *Magyar Alkotmányjog III. – Alapvető jogok*, Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2006, 505.

⁸ PALLO József: *Az elítéltek foglalkoztatása az európai büntetés-végrehajtási gyakorlatban*, Börtönügyi Szemle, 2010/4, 46.

⁹ KOVÁCS Mihály: *A foglalkoztatás és szakmaképzés jelentősége a büntetés-végrehajtás reintegrációs feladataiban*, Börtönügyi Szemle 2019/3, 26.

¹⁰ BUDAI G.: *i. m.*, 10.

belüli sértő, kiközösítő stílus a nevelő célzatot tekintve inkább kontraproduktív eredményt ért el.¹¹

Ez a tendencia ugyanakkor nem csupán Magyarországon jelent meg, sőt, még csak nem is kizárólag a volt szocialista országok területén. Lőrinc József és Nagy Ferenc kutatásai azt támasztották alá, hogy a 90-es években számos nyugat- és észak-európai ország – többek között Svájc, Dánia, Németország, Hollandia vagy Svédország – jogszabályai tartalmaztak az elitáltak kötelező foglalkoztatására vonatkozó rendelkezéseket, amely a gyakorlatban monoton, egyszerű, gyakran jelentéktelen feladatok sorozatos ellátásában nyilvánult meg.¹² Ez szintén nem rendelkezik sem motiváló, sem nevelő céllal, legfeljebb fegyelmi szempontok érvényesülését szolgálja.

A rendszerváltás utáni viszonyok megváltoztatták ezt a helyzetet (bár Blasovszky István szerint a korábbi rendszer fenntartására utaló jelek már a 80-as évek végén megjelentek, így a rendszerváltás utáni események ezeknek inkább csak a „szomorú folytatásai” voltak).¹³ A piaci alapú gazdálkodás eleve óriási létszámleépítéssel járt a gazdaság szinte valamennyi területén, ebben a helyzetben pedig az eleve kevesebb bizalmat élvező, gyakran alacsony képzettségű fogvatartott munkavállalók alkalmazása a legtöbb vállalkozó esetében szinte kizárt volt, így a külső munkavégzés lehetősége drasztikusan lecsökkent. A Bv.-vállalatok helyzete abból a szempontból javult, hogy számos más országból érkező olcsó és egyszerű termék előállítására az ő feladatuk lett,¹⁴ ám a piac követelményeivel nekik is meg kellett küzdeniük. Azonban – ahogyan azt Fekete Miklós is kifejtette – a fogvatartottak foglalkoztatása nem működhet piaci alapon, ez egy olyan állami feladat, amely preferenciák, költségvetési támogatások és szubvenciók nélkül nem töltheti be a feladatát. A problémát csak fokozta, hogy a munkahelyek csökkenésével a munkalehetőség diverzitása is csökkent, ez pedig még inkább a nevelés ellen hatott.¹⁵

A kormány már 1993-ban próbált új börtönstratégiai koncepcióval reagálni a problémákra, mely többek között az alábbi célkitűzéseket tartalmazta:

A bv.-vállalatok átalakítása csak a kormány privatizációs stratégiája részeként képzelhető el.

A fogvatartottak foglalkoztatásának teljes újragondolása szükséges.

A termelés és termékértékesítés csak szerves egységben valósulhat meg.

Lényegében részvénytársasági formációnak kell létrejönnie, amely minimumként eleget tesz a büntetés-végrehajtás ellátásának és foglalkoztatásának.¹⁶

Az új koncepció azonban sokáig szintén nem hozott releváns javulást az adott kérdésben. Hiába ugyanis a koncepcióváltás, a társadalmi és gazdasági helyzet továbbra is nehezítette a foglalkoztatást. A magánvállalkozások még mindig nem szívesen foglalkoztatnak fogvatartott munkaerőt,¹⁷ még akkor sem, ha ez külső munkavégzés

¹¹ BLASOVSKY: *i. m.*, 69.

¹² BUDAI G.: *i. m.*, 12. Eredeti forrás: LŐRINC JÓZSEF, NAGY FERENC: *Börtönügy Magyarországon, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Sajtóiroda, Budapest, 1997.*

¹³ BLASOVSKY: *i. m.*, 71.

¹⁴ BUDAI G.: *i. m.*, 10.

¹⁵ BLASOVSKY: *i. m.*, 73.

¹⁶ BLASOVSKY: *i. m.*, 74.

¹⁷ BUDAI G.: *i. m.*, 11.

nelkül is megoldható lenne, ráadásul a börtönök zsúfoltsága miatt az intézményre jutó munkalehetőségek száma miatt a több fogvatartottra arányosan kevesebb munkahely jutott.¹⁸ Mindezt nehezítette a 2000-es évek első évtizedében tapasztalt hatalmas munkanélküliségi ráta is.¹⁹

4. A munkáltatás helyzete jelenleg

2010 óta folyamatosan látszik a törekvés a börtönökben a foglalkoztatás növelésére, ami a foglalkoztatási arányokon is észrevehető. Farsang Balázs 2019-es cikkében arról számolt be, hogy 2017 végére gyakorlatilag megvalósult a bv.-intézeteken belüli teljes foglalkoztatás.²⁰ A statisztikai adatok azonban kissé – bár egyértelmű fejlődést igazolnak – árnyalják ezt az optimista képet:²¹

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Munkáltatás	6781	7241	7562	8040	8631	8794	7709	7897
Egyéb Foglalkoztatás	n. a.	n. a.	1819	1654	2059	2139	n. a.	n. a.
Fogvatartottak száma	17 195	17 517	18 129	17 792	18 023	17 944	17 251	16 664
Munkáltatási arány	39,44%	41,34%	41,71%	45,19%	47,89%	49,01%	44,69%	47,39%
Foglalkoztatási arány	n. a.	n. a.	51,75%	54,49%	59,31%	60,93%	n. a.	n. a.

Az adatokból jól látható, hogy a fogvatartottak foglalkoztatásának az aránya 2012 óta jelentősen növekedett, de ha csak a munkáltatást vesszük alapul, akkor egy kicsivel 50% alatti értékeket látunk. Ha az egyéb foglalkoztatást is figyelembe vesszük, akkor ez a szám 2016-ban és 2017-ben 60% körüli értéket mutatott. Jó arány, főleg a korábbi adatokhoz képest, de a célkitűzésben szereplő teljes foglalkoztatástól még nagyon messze áll. Hangsúlyozni kell persze, hogy a fogvatartottak között mindig vannak olyanok, akik nem kötelezhetőek munkavégzésre vagy egyenesen tilos munkát végezniük (pl. a 16. életévüket be nem töltött fogvatartottak, előzetes letartóztatásban lévők, munkaképtelen személyek), így a teljes börtönépesség alapulvételével ez az adat nem ad reális képet, de a számok így is azt sugallják, hogy a de facto teljes foglalkoztatás elérésére egyelőre nem került sor.

További problémát jelent, hogy az egyes intézeteknél óriási a szórás foglalkoztatás tekintetében. A Pálhalmi Országos Bv.-Intézetben a 2016-os adatok szerint 1047 elítélt

¹⁸ BUDAI G.: *i. m.*, 11.

¹⁹ BUDAI István: *Az elítéltek költségvetési foglalkoztatása*, Börtönügyi Szemle, 2009/2. 14.

²⁰ FARSANG: *i. m.*, 34.

²¹ Forrás: Börtönstatisztikai Szemle, 2018/1. 14., ill Börtönstatisztikai Szemle, 2020/1. 13.

dolgozott, ami a teljes fogvatartotti állomány valamivel több mint 72%-a, ha pedig a munkára nem kötelezettek számát kivesszük a teljes fogvatartotti állományból, akkor az eredmény 89%, ami országos szinten nézve is kiemelkedő (erről talán már az is kijelenthető, hogy gyakorlatilag megvalósult a teljes foglalkoztatás).²² Jóval kevésbé pozitív képet mutatott ugyanakkor a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Bv.-Intézet, ahol szintén 2016-ban a 220 fogvatartott közül a Magyar Helsinki Bizottság vizsgálatának pillanatában összesen 59-nek volt munkája (26,8%).²³

5. Munkavállalói jogok elítéltek esetén

A munkavállalói jogok érvényre juttatása tekintetében figyelhető meg a legnagyobb fejlődés az elítéltek munkáltatása tekintetében. Ahogy a bevezetőben említettem, korábban még a munkavállaló élete és egészsége sem volt érték. A XX. század második felében e téren hatalmas változás figyelhető meg, ma pedig már egy elítéltet is megillet a biztonságos és egészséges munkakörnyezethez való jog, és a munkaórák tekintetében is be kell tartani az általános szabályokat. A speciális státuszából adódóan azonban kisebb eltérések természetesen vannak egy átlagos munkavállaló és egy fogvatartott jogai között.

6. A munkahely szabad megválasztása

A munkavégzési lehetőség az elítéltek számára 16 éves koruktól áll rendelkezésre, ez összhangban van a Munka törvénykönyvének általános szabályozásával. A munkahely megválasztása tekintetében azonban jelentős eltérések vannak.

Fontos tisztázni, hogy a munkahely szabad megválasztása, bár elismert alkotmányos alapjog, de csupán második generációs, így jogi úton történő betartatása nem lehetséges, még a bv.-intézeteken kívül sem, az álláskereső végzettsége, igényei, a végzettségéhez kapcsolódó munkakörök kereslete és kínálata mind olyan tényező, amely meghatározza azt, hogy el tud-e a munkavállaló olyan területen, olyan munkakörben helyezkedni, amiben ő szeretne. Amennyiben erre nincs lehetőség, azt jogi úton nem tudja kikényszeríteni.

Hatványozottan van azonban ez jelen a büntetés-végrehajtási intézetekben. Bár az az időnként a szocializmusban megjelenő gyakorlat, hogy az elítéltnak szándékosan választanak számára nem tetsző munkát,²⁴ hogy büntetésnek érezze a munkavégzést

²² FEKETE Mihály: *Előterjesztés a Bv. gazdálkodás, a fogvatartottak foglalkoztatása átalakításának koncepciója és részletes ütemezésére*, Kriminológiai Közlemények, 49.

²³ A Magyar Helsinki Bizottság Jelentése a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben 2016. január 27–28-án tett látogatásáról, 3., ill. 12., https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/MHB_jelentes_Sz-Sz-B_Megyei_Bv_Intezet_2016.pdf

²⁴ BLASOVSKY: *i. m.*, 69.

is, már megszűnt, de az intézeten belüli munkalehetőségek száma erősen korlátozott. Számos olyan szakma van, aminek gyakorlására az intézményen belül nincs szükség, így hiába rendelkezik valaki felsőfokú végzettséggel, ha nincs rá igény, nem tud szakmáján belüli munkát választani.

További problémát jelent a különböző biztonsági és elkülönítő előírások betartása is, amely szintén korlátozhatja, hogy az elítélt képességeinek és igényeinek megfelelő munkakörben helyezkedjen el. A Magyar Helsinki Bizottság vizsgálatai során talált olyan esetet, amikor két belső előírás – az egyik előzetes letartóztatásban álló fogvatartottak és az elítéltek, a másik a büntársak elkülönítése volt – révén olyan helyzet állt elő, hogy két, bűncselekményt társtettségben elkövetett, még el nem ítélt fogvatartott közül csupán az egyiknek tudtak munkát adni, mert a másikat nem tudták úgy elhelyezni, hogy valamelyik biztonsági előírásba ne ütközzenek.²⁵

A nehézségek ellenére ugyanakkor számos előírás van, amely védi az elítéltek munkához való jogát. Az egyik legjelentősebb ezek közül, hogy bár az elítélt munkáltatói jogait a bv.-szerv gyakorolja, külső gazdasági vállalkozásnál csak kifejezetten a hozzájárulásával lehet alkalmazni, és ez a hozzájárulás bármikor visszavonható. Ezenkívül az intézeteknek is törekedniük kell arra, hogy mindenkinek a képességeinek és képzettségének megfelelő munkahelyet biztosítson.

7. Munkaidő tekintetében felmerülő eltérések

A munkaidő tekintetében nincsenek jelentős különbségek, munkaidő-keret meghatározása esetén azonban némi eltérés megfigyelhető. Ennek a maximális időtartama ugyanis nem a Munka törvénykönyvébe foglalt 4 hónap, ill. 16 hét,²⁶ hanem 12 hónap, ill. 52 hét.²⁷ Ez a maximum érték viszont semmilyen módon nem léphet túl (ellentétben a Munka törvénykönyvének rendelkezéseivel, ami kollektív szerződés esetén akár a 3 éves keretet is lehetővé teszi). Elítélteknél készenléti, illetőleg ügyeleti munkaidő alkalmazására nincs lehetőség, hiszen nem látnak el olyan tevékenységet, amely során ez indokolt lenne.

Található némi különbség a munkaidő beosztása tekintetében is. A beosztásra vonatkozó legfőbb szabályok alapvetően azonosak (eltekintve attól, hogy kötetlen beosztásra a bv. tv. alapján nincs lehetőség), azonban a munkaidő-beosztásról való tájékoztatás legkésőbbi határideje a hatályos munkajog szerint 168 óra, a büntetés-végrehajtási törvény szerint azonban mindösszesen egy nap. A különbség leginkább azzal magyarázható, hogy amíg egy átlagos munkavállalónak a családjára, illetőleg egyéb elfoglaltságára tekintettel fontos, hogy időben tisztában legyen a munkaidejével és ennek megfelelően

²⁵ A Magyar Helsinki Bizottság Jelentése a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben 2016. január 27–28-án tett látogatásáról, 12., https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/MHB_jelentes_Sz-Sz-B_Megyei_Bv_Intezet_2016.pdf (letöltés ideje: 2020. 11. 11.)

²⁶ 2012. évi I. törvény 94. §.

²⁷ 2013. évi CCXL. törvény, 235. § (3).

tervezze a hetét, addig az eleve zárt és szervezett körülmények között élő elítélteknél ez jóval kevésbé szükséges. Apró eltérés még, hogy rendkívüli munkaidő csak a bv.-intézet hozzájárulásával rendelhető el,²⁸ továbbá hogy nem foglalkoztatható elítélt rendkívüli munkaidőben az alábbi esetekben:

- női elítélt várandóssága esetén annak megállapításától a szülést, illetve a várandósság egyéb okból történő megszűnését követő ötvenedik napig, illetve ha gyermekével együttesen kerül elhelyezésre, akkor annak teljes időtartama alatt,
- egészségkárosító kockázatok között foglalkoztatott elítélt esetén,
- tizennyolc éven aluli elítélt esetén.²⁹

8. Az elítélt jövedelme

Az egyik legnagyobb különbség és egyben a közvéleményben a leghevesebb viták tárgya, hogy az elítéltek a munkájuk után jogosultak-e valamilyen mértékű jövedelemre, és ha igen, mekkorára. Sokaknak az az álláspontja, hogy mivel a fogvatartottak eltartása jelenleg is az adófizetők pénzéből történik, az a minimális elvárás, hogy ingyen és díjazás nélkül dolgozzanak, nagyobb mértékben csökkentve ezáltal a rájuk fordított kiadások mértékét.

Ez a megközelítés azonban amellet, hogy munkajogi szempontból is erősen aggályos, kriminálpolitikai szempontokból is vitatható. Tény, hogy az elítéltek munkavégzésének számos előnye van mind a szellemi és fizikai egészségének fenntartása, mind a szabadulást követő elhelyezkedése szempontjából, ugyanakkor ez könnyen a visszajára fordulhat a munkára való kényszerítés esetén. És mivel a legtöbb elítélt nem látja be magától, hogy miért hasznos az, ha dolgozik a szabadságvesztés ideje alatt, ezért szükség van egy olyan motivációra, ami közvetlenül érinti a fogvatartottat, és ezáltal pozitívabb lesz a hozzáállása a munkavégzés tekintetében.

A kereset, amit az elítélt kap, kifejezetten ezt a célt szolgálhatja, ráadásul a jól végzett munka az egyik legjobb jutalmazási lehetőség is, ami szintén pozitív hatással lehet a motiváció növelésére, illetőleg fenntartására. Ugyanakkor azt is be kell látni, hogy mivel valóban az elítéltek ellátását az állam biztosítja, így indokolt, ha ezeknek a kiadásoknak egy részét a fogvatartott fizeti. Az is könnyen belátható, hogy a bv.-intézetben végzett munkáért nem adható olyan mértékű fizetés, mint amennyi a piaci világban, hiszen az elítéltek kiadása is lényegesen kevesebb, ráadásul ebben az esetben semmilyen motiváció nem lenne a külső vállalkozók részéről arra, hogy az általában képzettségben és fegyverzettségben is gyengébb fogvatartotti munkaerőt vegye igénybe a rendelkezésre álló munkavállalók mellett.

A jelenleg hatályos törvény ennek jegyében határozza meg a kereset összegét. Ennek alapján az elítéltek minimális jövedelme a mindenkori minimálbér összegének az egyharmada (figyelembe véve az egyes felsőfokú végzettséghez kötődő minimálbérek

²⁸ 2013. évi CCXL. törvény, 249. § (1).

²⁹ 2013. évi CCXL. törvény, 250. § (4).

összegét is). Ebből azonban levonásra kerül az elítéltek eltartási költségének egy része is, ez általában napi 5-600 forint körüli összeg. A Magyar Helsinki Bizottság 2017-es felmérése szerint a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei büntetés-végrehajtási intézetben az akkori 35 700 forintos szakmunkás minimálbérből általában 17-18 000 forint volt az, amit később megkaptak.³⁰ (Romániában erről a törvény egyértelműbben fogalmaz, ott az elítélt a tényleges keresetének 30%-át kapja kézhez.³¹) Budai István már 2009-ben bírálta a rendszert, mondván, hogy a tartási költségek levonása a munka iránti motivációra rossz hatással lehet.³² Ugyanakkor a társadalmi igények kielégítése és a büntetés-végrehajtásra fordított hatalmas összegek mégis indokoltá teszik a jövedelemből történő levonást, még az alacsony összeg ellenére is.

Relevánsabb problémát jelent azonban ebből a szempontból a teljesítménybéres rendszer. Van lehetőség ugyanis az elítéltek teljesítménybérben történő foglalkoztatására is azzal, hogy – összhangban a Munka törvénykönyvével – az alap munkadíj 50%-a a garantált fizetés. E téren ugyanakkor szintén felmerülhetnek problémák, különösen a végzettség nélküli, esetleg rész munkaidőben dolgozó elítéltek körében, akik általában nem tudják teljesíteni a meghatározott limiteket. A Magyar Helsinki Bizottság kutatásai szerint éppen emiatt előfordult olyan, hogy míg a korábban említett bv.-intézetben a szakmunkások 17 000 forintot kerestek, addig azok, akik teljesítménybérben párnahuzatvarrással foglalkoztak, mindösszesen 3-7000 forintot kaptak kézhez. Az ilyen szintű jövedelemkülönbségek akár belső konfliktust is eredményezhetnek.

A kereset összegéből nyilvánvaló, hogy ennek az elsődleges funkciója, hogy ezen az elítélt olyan termékeket vásároljon, amelyek komfortosabbá teszik az életét az intézetben belül. Távlati célokra azonban nem igazán alkalmas, konkrétan lehetetlenség ebből olyan nagyságú összeget félretenni, ami a szabadulását követően az életének újrakezdését jelentős mértékben segítené.

Egy másik ezzel kapcsolatban felmerülő dilemma a jóvátétel kérdése. A legtöbb elítéltet az eljárás során vagy polgári perben kötelezi valamilyen a sértett felé fizetendő kártérítés nyújtására. Ennek behajtása azonban nagyon nehéz, hiszen a legtöbben rossz jövedelmi viszonyok mellett kerülnek be az intézetekbe, és külső segítségre sem nagyon számíthatnak. Ezen a problémán a rabok keresménye sem segít. Az intézetben keresett jövedelemből egy nagyobb összegű kártérítés megfizetése évekbe telik még akkor is, ha a teljes összeget erre fordítja, ráadásul az is vitatható, hogy mennyire várható el valakitől az, hogy a saját munkájából szerzett pénzből semekkora összeget ne költsön magára.

A kérdés még összetettebb Romániában, ahol a feltételes szabadságra bocsátásnak feltétele, hogy az elítélt a polgári jogi követelését teljesítse, kivéve, ha bizonyítja, hogy erre egyáltalán nem volt lehetősége.³³ Márpedig belátható, hogy nagyon sokszor a teljes börtönben végzett munkából származó jövedelem sem elegendő arra, hogy a fogvatartott a megítélt kártérítést teljesítse. Ugyanakkor a román joggyakorlat e téren rugalmas, ha

³⁰ A Magyar Helsinki Bizottság Jelentése a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben 2016. január 27-28-án tett látogatásáról, 13., https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/MHB_jelentes_Sz-Sz-B_Megyei_Bv_Intezet_2016.pdf

³¹ PALLO: *i. m.*, 47.

³² BUDAI: *i. m.*, 14.

³³ Legea nr. 286/2009. Art. 99. c.

látják, hogy az elítélt a lehetőségeihez mérten folyamatosan teljesített, akkor megadják neki a feltételes szabadságra bocsátás esélyét (a többi feltétel teljesülése esetén).³⁴ Viszont ez sem megoldás arra vonatkozóan, hogy a sértett gyorsan kompenzációhoz jusson az őt ért sérelmekért.

Persze felmerül a kérdés, hogy vajon a sértetti kompenzálást tényleg a börtönviszonyok keretén belül végzett munkával kell-e megoldani? Magam részéről nem hinném, hogy ez a legjobb megoldás, és biztos, hogy a jogalkotónak sem ez volt a szándéka, amikor a jelenleg hatályos rendszert kidolgozta. Ezt a kérdést más módon kell megoldani, és érdemes ilyen téren civil egyesületek, alapítványok, illetőleg áldozatsegítő szervek bevonásával tervezni! Számos nyugat-európai országban látunk példát arra, hogy alapítványok pénzalapokat hoznak létre sértetti jóvátétel nyújtása céljából, és az elítélt akkor veheti igénybe az ő szolgáltatásukat, ha ezért cserébe meghatározott mértékű közhasznú munka elvégzését vállalja. Ehhez hasonló kísérleti projektek voltak már Magyarországon, ám egy ilyen rendszer bevezetése egyelőre még várat magára.

A jogszabályok által előírt minimális kereset meghatározása mellett van lehetőség további jutalmazásra is, ha a munkavégzés során az elítélt kiemelkedően teljesít. A törvény ezzel kapcsolatban négyféle jutalmazási lehetőséget enged:

- a) célfeladathoz kötött külön juttatás,
- b) a személyes szükségletekre fordítható összeg levásárlására kijelölt üzletben beváltható vásárlási utalvány (az alapmunkadíj legfeljebb húsz százalékáig),
- c) pénzbeli elismerés vagy
- d) tárgyjutalom.³⁵

E körben utalnék még arra, hogy a román jogrendszernek van egy sajátos szabálya is, melynek keretében az elítélt az elvégzett munkáért járó munkadíj helyett dönthet úgy, hogy a munkával eltöltött napjait nagyobb súllyal számítják be a szabadságvesztés mértékében, lehetővé téve ezáltal egy korábbi szabadulást. Ez a fajta módszer egyébként nem egyedi a román büntetés-végrehajtási gyakorlatban, más területen (például a fogvatartottaknak ítélt kártérítés során) is alkalmazzák ezt a módszert, hogy pénz megfizetése helyett a szabadságvesztés-büntetés időtartamát csökkentik, ami anyagi értelemben kétszeresen is megtérül, hiszen a közvetlen megfizetendő összeg kiváltása mellett az elítéltre fordított kiadások is alacsonyabbak lesznek. Magyarországon erre a jelenlegi szabályok alapján nincs lehetőség.

9. Fizetett szabadság

A szabadságra vonatkozó szabályok terén jelentős eltérések figyelhetők meg a két rendszer között, ami valószínűleg azzal áll összhangban, hogy az elítélteknél gyakoribb, hogy hosszabb időt nem töltenek el munkával, illetőleg hogy a munkába állás előtt vagy

³⁴ SZABÓ András: *Reparația în cadrul procesului penal în dreptul român și cel maghiar*, Acta Universitatis Sapientiae, 2018/2, 315.

³⁵ 2013. évi CCXL. törvény, 264. § (2).

közben képzéseken is részt vesznek, így némiképp más jellegű szabályozás szükséges esetükben.

Az elítéltnak egy évben 254 napot kell munkában töltenie, és ehhez tartozik 20 nap szabadság.³⁶ Munkában töltött időnek számít ugyanakkor a fizetett szabadság mellett az oktatásra, a különböző képzésekre, vizsgákra való felkészülésre szánt idő, továbbá a fél munkanapot elérő állásidő, valamint a ledolgozott fél munkanap is.³⁷ A szabadság idejére járó díjazás mértéke az előző havi ledolgozott egy munkanapra járó munkadíj és a szabadságos napok szorzatának összege. A szabadság kiadása tekintetében lényeges változás, hogy az elítéltek esetén nem kerül alkalmazásra az a szabály, hogy 5 napi szabadságáról saját maga dönthet – ellentétben a Munka törvénykönyvével –, ugyanakkor a szabadság kiadását megelőző egyeztetés itt sem maradhat el.

10. Konklúzió

A fogvatartottak munkáltatása egy olyan kérdés, amiben hatalmas érdek- és véleménykülönbségek állnak fenn. Az elkövetői érdek, az állami érdek, a kriminológiai álláspontok és a lakossági vélemények olyan szinten térnek el egymástól, hogy majdhogynem lehetetlenség ezeket egymással összhangba hozni. Ennek ellenére elmondható, hogy ezen a téren Magyarországon az elmúlt években jelentős fejlődés figyelhető meg, a teljes foglalkoztatás és az önfenntartó börtönök irányába jelentős lépéseket sikerült elérni. Mindezt úgy, hogy ma már a teljes foglalkoztatás célja ellenére a munkára kényszerítés nem jelenik meg a büntetés-végrehajtási intézetekben, munkavégzés terén pedig majdhogynem ugyanazokkal a jogokkal rendelkezik egy elítélt, mint egy szabad munkavállaló, és a meglévő különbségek többsége is inkább a szabadságvesztés miatti speciális státuszra vezethető vissza, és nem az elkövető ellen irányuló szabályozásra.

A következő lépés, amelynek elérése szükségessé válik, hogy ez az eredmény a bűnügyi statisztikákban és a szabadult elítéltek reszocializációjában is megjelenjen. Sajnos ki kell mondani, hogy Magyarországon ettől még elég messze állunk, a szabadult elítéltek nagyon nehezen helyezkednek el (részben az erkölcsi bizonyítvány hiánya és a börtönviselt emberekkel szembeni bizalmatlanság, részben az alulképzettség miatt), és a visszaesési adatokban sem történt szignifikáns javulás. Ugyanakkor mindez egy sokkal komplexebb probléma, amelyet nem lehet tisztán a foglalkoztatásra és munkáltatásra vonatkozó szabályok változásával és ezzel összefüggésben álló célkitűzésekkel elérni. Ehhez ennél drasztikusabb kriminálpolitikai lépésekre van szükség. A jelenlegi magyarországi kriminálpolitika sajnos éppen ez ellen tart a rövid távú szabadságvesztések gyakori alkalmazásával és a szigorúbb büntetések megjelenésével. A jövő egyik komoly kihívása, hogy a más területen alkalmazott reszocializációs módszerek is az alkalmazásuk terén felnőjenek a foglalkoztatás mellé, és ezekkel komplexen igyekezzünk javítani a magyarországi bűnözés helyzetén.

³⁶ 2013. évi CCXL. törvény, 251. § (2).

³⁷ 2013. évi CCXL. törvény, 252. § (2).

Irodalomjegyzék

1. BLASOVSKY István: *Láttelel – a fogvatartottak foglalkoztatása*, Börtönügyi Szemle, 1994/1.
2. BUDAI Gábor: *Fogvatartottak képzése és foglalkoztatása a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben*, Börtönügyi Szemle, 2017/1.
3. BUDAI István: *Az elítéltek költségvetési foglalkoztatása*, Börtönügyi Szemle, 2009/2.
4. CHRONOWSKI Nóra, DRINÓCZI Tímea, PETRÉTEI József, TILK Péter, ZELLER Judit: *Magyar Alkotmány-jog III. – Alapvető jogok*, Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2006.
5. FARSANG Tamás: *Munkáltatás a büntetés-végrehajtási szervezet gazdasági társaságainál*, Börtönügyi Szemle, 2019/4.
6. FEKETE Mihály: *Előterjesztés a Bv. gazdálkodás, a fogvatartottak foglalkoztatása átalakításának koncepciója és részletes ütemezésére*, Kriminológiai Közlemények, 49.
7. KOVÁCS Mihály: *A foglalkoztatás és szakmaképzés jelentősége a büntetés-végrehajtás reintegrációs feladataiban*, Börtönügyi Szemle, 2019/3.
8. PALLO József: *Az elítéltek foglalkoztatása az európai büntetés-végrehajtási gyakorlatban*, Börtönügyi Szemle, 2010/4.
9. SZABÓ András: *Reparația în cadrul procesului penal în dreptul român și cel maghiar*, Acta Universitatis Sapientiae, 2018/2.

További felhasznált joganyagok

1. A Magyar Helsinki Bizottság Jelentése a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben 2016. január 27–28-án tett látogatásáról. https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/MHB_jelentes_Sz-Sz-B_Megyei_Bv_Intezet_2016.pdf
2. Börtönstatisztikai Szemle, 2018/1.
3. Börtönstatisztikai Szemle, 2020/1.

